

УДК 338.439.4:658.8(477)

Аблязова О. М.¹

СУЧАСНИЙ СТАН ВИРОБНИЦТВА І ТОРГІВЛІ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТИМИ ПРОДУКТАМИ ХАРЧУВАННЯ

Проаналізовані тенденції зростання світових посівних площ і окремих регіонів, зайнятих виробництвом органічної продукції, основні причини, що впливають на темпи розвитку екологічного землеробства, потенціал України для виробництва цих видів продукції, особливості торгівлі ними через систему Інтернет, причини високої вартості екологічно чистих видів продукції. Обґрунтована доцільність подальшого нарощування обсягів виробництва продукції, причини зацікавленості споживачів в насиченні ринку та необхідність вдосконалення торгівлі.

Ключові слова: екологічне землеробство, посівні площі, органічна продукція, потенціал України, ринок продукції, зацікавленість споживачів.

ВСТУП

З метою задоволення зростаючих потреб населення в різноманітних і якісних продуктах харчування необхідно не лише нарощувати виробництво сільськогосподарської продукції за традиційними технологіями, а й збільшувати обсяги екологічно чистих продуктів, що слугує одним із напрямків вирішення продовольчої проблеми, сприяє задоволенню зростаючих потреб споживачів, є одночасно привабливим і перспективним видом бізнесу. Поки що немає остаточної міжнародної класифікації продукції на цьому ринку та чіткої статистики його розвитку. Але такий ринок є і він швидко розвивається.

За період з 1999 по 2009 рр. площа органічних сільськогосподарських земель у світі зросла з 11,0 до 37,2 млн га (в 3,4 рази) [1], у тому числі: в Азії – з 0,1 до 3,5 млн га (35 разів); Латинській Америці – з 1,2 до 8,6 млн га (7,2 рази); Північній Америці – з 0,7 до 2,7 млн га (3,9 рази); Європі – з 3,7 до 9,2 млн га (2,5 рази); Австралії і Океанії – з 5,3 до 12,2 млн га (2,3 рази). До країн-лідерів із найбільшою площею органічних земель належить Австралія – 12,0 млн га, Аргентина – 4,4, США – 1,9, Китай – 1,9 млн га.

Згідно даних Міністерства сільського господарства США, на органічні продукти приходиться 3 % від загального обсягу ринку, а в країнах ЄС цей показник коливається від 2 до 7 %. Щорічно зростає попит на органічні продукти в Китаї, Сінгапурі, Малайзії і Індії

¹ Рецензент – д. е. н., професор Губенко В. І.

внаслідок зростання платоспроможності споживачів. Так, органічний ринок в Індії за 2009–2010 рр. зріс на 200 % [1].

Щорічно під органічне сільське господарство в світі відводиться все більша земельна площа. Зараз в Європі це більше 5 млн га, Північній Америці – 1,5 млн га, в Австралії – близько 10 млн. У розвинених країнах вже сформувався ринок органічних продуктів, дуже поширених «магазинів здоров'я», в кожному супермаркеті є широкий вибір екологічно чистих продуктів харчування, введені чіткі норми сертифікації і маркування. Так, в Англії в 2009 р. три із чотирьох сімей в тій чи іншій кількості купували органічні продукти харчування.

Бізнесом виробництва органічної продукції в 154 країнах світу зайнято майже 1,4 млн дрібних і крупних господарств. Під вирощування біологічних продуктів відведено 35 млн га землі. Питома вага органічного продовольства в світі сьогодні становить 2 %, все інше вирощують традиційними методами [2]. Світовий обіг ринку біологічних продуктів, за даними звіту The World of Organic Agriculture 2010 [1], наблизився до 46 млрд дол.

Теоретичні і практичні аспекти розвитку органічної продукції в Україні знайшли відображення в працях таких науковців, як Антонюк Г. Я., Артиш В. І., Безус Р. М., Бойко Є. О., Зайчук Т. О., Созінов О. О., Сокол Л. М., Чорний Г. М., Шубіна О. О. та ін.

Загострення ситуації на світових ринках продовольства, зростаючий попит на якісні продукти харчування, і, зокрема, органічні продукти, необхідність максимального використання наявного потенціалу та експортних можливостей таких видів продукції, необхідність збереження природного довкілля обумовили необхідність і актуальність досліджень сучасного стану виробництва і торгівлі екологічно чистими видами продукції.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є вивчення тенденцій зростання посівних площ, зайнятих виробництвом органічної продукції, основних причин, що впливають на темпи розвитку екологічного землеробства, використання потенціалу України для вирощування екологічно чистих видів продукції, місце України серед інших країн світу, стан торгівлі продукцією, доцільність нарощування обсягів продукції та формування цивілізованого вітчизняного ринку біологічних видів продукції.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За визначенням Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) «Органічне сільське господарство – виробнича система, що підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Воно залежить від екологічних процесів,

біологічної різноманітності та природних циклів, характерних для місцевих умов, при цьому уникається використання шкідливих ресурсів, які викликають несприятливі наслідки. Органічне сільське господарство поєднує в собі традиції, нововведення та науку з метою покращення стану навколишнього середовища, сприяння розвитку справедливих взаємовідносин і належного рівня життя для всього вищезазначеного» [3].

Генеральний секретар IFOAM так характеризує процес розвитку екологічного сільськогосподарського руху: «Тридцять років тому ми виглядали просто дурнями, двадцять років тому до нас стали з цікавістю придивлятися, і ось вже десять років ми відчуваємо державну підтримку в різних країнах» [4].

Для ведення органічного землеробства сільськогосподарські землі повинні відповідати певним вимогам щодо рівня їх забруднення шкідливими речовинами: пестицидами, важкими металами, радіонуклідами тощо. Фахівцями Інституту агрохімії і ґрунтознавства НААН було проведено аналіз еколого-токсикологічного стану орних земель України та виділено зони, придатні для вирощування екологічно чистої продукції. Дослідження показали, що антропогенне забруднення територій в Україні має не суцільний, а локальний характер. Крім того, залишилася частка чистих земель, де рівень забрудненості значно нижчий порівняно з країнами Західної Європи [5, 6].

Але для ведення органічного землеробства недостатньо лише наявності потенційно придатних територій. Перехід від звичайних (інтенсивних) технологій агровиробництва до органічного землеробства (конверсійний період) є досить тривалим процесом (за деякими даними – від 2 до 5 років) [5] і супроводжується певними ризиками та необхідністю розв'язання низки проблем [7] (рис. 1).

У Західній Європі ще з 70-х років минулого століття почали застосовувати методику екологічно чистого сільського господарства. Поступово вона трансформувалась в сертифікаційну систему – Міжнародну федерацію організаційних сільськогосподарських рухів (IFOAM). В її рамках при виробництві продукції рослинного походження заборонено використовувати більшість синтетичних пестицидів і хімічних добрив. Обмежено використання добрив із вмістом магнію, мінерального калію, мікроелементів і важких металів. Як правило, використовують гній (заборонено вносити свіжий гній у ґрунт менше ніж за 120 днів до збирання врожаю), компост, бадилля, органічні азотомісткі добрива (наприклад, сечовину). Для боротьби із шкідниками використовують фізичні бар'єри, шум, ультразвук, світло, ультрафіолет, пастки, спеціальний температурний режим тощо. В результаті не лише виробляються продовольчі товари з максимальним

вмістом харчових речовин, але і підтримується родючість ґрунту, знижується забрудненість навколишнього середовища [8].

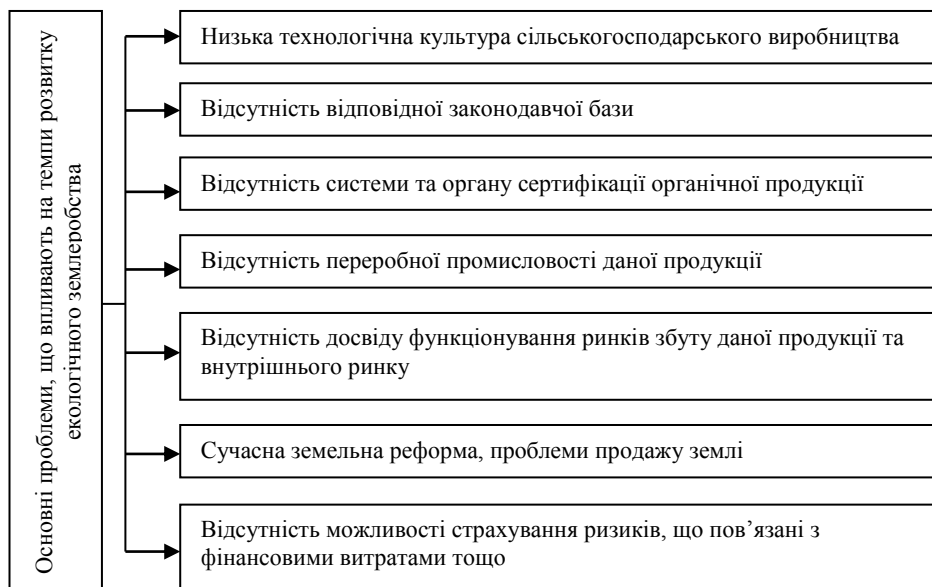

Рис. 1. Проблеми розвитку органічного землеробства (власна розробка)

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів. Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, складає більше чверті мільйона гектарів, а наша держава займає почесне двадцять перше місце серед світових країн-лідерів органічного руху. Частка сертифікованих органічних площ серед загального обсягу сільськогосподарських угідь України складає майже 0,7 %. При цьому Україна займає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур [3].

Таблиця 1

Загальна площа органічних сільськогосподарських угідь та кількість органічних господарств в Україні, 2002–2010 рр.*

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Площа, га	164449	239542	240000	241980	242034	249872	269872	270193	270226
Кількість господарств	31	69	70	72	80	92	118	121	142

*Джерело: Федерація органічного руху України

На сьогоднішній день Україна намагається підтримати цей сектор економіки. Державною цільовою Програмою розвитку села на період до 2015 р. планується довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10 відсотків, передбачається стимулювання ведення органічного сільського господарства, унормування розвитку органічного землеробства та створення системи його сертифікації [9].

У кризовий період 2008–2009 рр. проблема здорового способу життя не відійшла на другий план, а навпаки, стала дуже актуальною. Основна причина – низька якість товарів, що реалізуються в продовольчих магазинах і супермаркетах. Релейтери визнають, що в останній час питома вага дешевих і менш якісних продуктів зросла з 30 до 40–45 %, а продаж якісних продуктів скоротився до 15–20 %. У результаті обсяг продаж продуктів харчування у вітчизняних супермаркетах знизився приблизно на 30 %. Споживачі України знову купують більше продукції на ринках.

З точки зору вкладання фінансів і подолання адміністративних бар'єрів, відкриття магазину біологічної продукції не відрізняється від стартового етапу звичайної торгової точки. Організувавши торгівлю з продажу органічних продуктів харчування, підшукавши поставщиків з якісною продукцією і клієнтів, підприємець може розраховувати на рентабельність у 40 % і більше. Але цей вид бізнесу носить сезонний характер. Влітку – продажі мінімальні. З вересня попит зростає в рази – постійні клієнти замовляють по 30–50 кг екологічно чистих кавунів, динь та інших продуктів. Зимом підвищеним попитом користуються органічні соки і варення.

У даному виді бізнесу необхідно мати магазинні і складські приміщення, що підтверджується наступними аргументами. По-перше, власникам онлайн-магазинів дуже складно знаходити спільну мову з постачальниками – ті надають перевагу співпраці з бізнесменами, які роблять великі замовлення, мають приміщення для зберігання товару. По-друге, підприємці, які зав'язані в Інтернеті, можуть купувати продукцію лише невеликими партіями, як правило, раз на тиждень. Це, в свою чергу, досить часто позбавляє їх необхідної гнучкості у взаємовідносинах з клієнтом.

Органічна продукція, вирощена або перероблена в Україні, яка продається у вітчизняних супермаркетах і спеціалізованих магазинах, проходить сертифікацію у відповідності із стандартами органічного землеробства. В Україні це в основному стандарти ЄС або стандарти асоціації «Біолан Україна». На упаковку сертифікованої органічної продукції наносять надпис «продукт органічний», спеціальний логотип і вказується стандарт, у відповідності з яким він сертифікований. Але висока ціна, наявність на упаковці відповідного логотипу, надання продавцем сертифіката про те, що продукт натуральний, не гарантує

високої якості продукції. Ризик купити «звичайну» моркву, картоплю чи інші продукти під виглядом екологічно чистих зберігається. Основна причина – відсутність зацікавленості держави контролювати якість такої продукції. Сьогодні в країні відсутні стандарти органічної продукції. Тому часто якість і відповідність продукції нормам органічної продукції залежать від відповідальності виробників, поставщиків і ретейлерів.

В Україні, зокрема в Києві та інших українських містах, є багато торгових точок, де прихильники здорового способу життя і всі бажаючі можуть придбати біологічні продукти (табл. 2).

Таблиця 2

Деякі супермаркети і магазини екологічно чистих продуктів харчування України*

№ п/п	Назва підприємства	Місцезнаходження	Вид товарів	Сфера діяльності
1.	Еко-Шик	Київ	Продукти харчування вітчизняного виробництва	Мережа магазинів
2.	Бєбіо	Біла церква	Продукти харчування вітчизняного виробництва	Мережа магазинів
3.	ЕкоТатко	Львів	Продукти харчування вітчизняного виробництва	Лавка та інтернет-магазин
4.	ВАТ «Чумацький шлях»	Київ	Продукти харчування вітчизняного виробництва	Постачальник
5.	ВАТ «Бекас-Юг»	Дніпропетровськ	Продукти харчування вітчизняного виробництва	Виробник
6.	Будинок делікатесів	Київ	Вітчизняні і імпортні продукти харчування	Супермаркет
7.	Натур Бутік	Київ	Натуральні і органічні продукти України, Росії та інших країн СНД	Мережа магазинів
8.	СуперФуд	Київ, Одеса, Дніпропетровськ, Біла Церква, Москва	Продукти харчування з різних країн світу	Постачальник
9.	Еко-Хліб	Київ, Сімферополь, Севастополь, Саки, Євпаторія, Алушта, Ялта	Хліб і хлібобулочні вироби	Виробники
10.	«УкрЕко-Хліб»	Київська обл., Макарівський р-н, с. Мотижин	Хліб і хлібобулочні вироби	Виробник

* Джерело: власна розробка

Клієнтів великих міст цікавить перш за все куряче м'ясо – воно становить близько 60 % всіх продажів. Потім за популярністю – телятина, нутрії та бринза. Значну частину покупців становлять чоловіки середнього віку із середніми статками. VIP-клієнти зустрічаються рідко. Значно частіше звертаються подружні пари із середніми доходами, особливо якщо жінка вагітна або годує дитину. Клієнтами таких магазинів є також і люди похилого віку.

Однією з основних проблем для бізнесменів, які бажають заробити на біологічно чистих продуктах, є завоювання довіри потенційних клієнтів. Якщо є якісь відхилення в аналізах, клієнтам необхідно надати повну і об'єктивну інформацію.

Сьогодні в Україні важко знайти м'ясо, яке б вироблялось у відповідності з прийнятими органічними стандартами. Тобто офіційно м'ясо пропонується як органічно вироблене, але аналізи, зроблені в приватних лабораторіях, показують, що воно мало чим вирізняється від вирощеного на підприємствах чи звичайному домашньому господарстві.

В Україні вже створений Клуб Органічної їжі (Organic Food Club) – площадка для взаємодії різних бізнесменів, членів і засновників клубу (табл. 3). Клуб Органічної їжі співпрацює з фермерами і великими сільськогосподарськими товаровиробниками, які спеціалізуються на виробництві органічної продукції по всій території України. 95 % продукції, представленої Клубом, – вітчизняного виробництва.

Засновник Клубу Н. Зарецька переконана, що український ринок органічних продуктів знаходиться на стадії формування і має величезні перспективи для розвитку. Якщо програма OFCard орієнтована головним чином на високий сегмент, то інтернет-магазини і класичні магазини стануть доступними для середнього класу українців [2].

Купуючи органічні продукти, споживач очікує отримати екологічно безпечне харчування, високі смакові якості, збереження природного середовища в процесі виробництва, відсутність генетично модифікованих організмів. Ця мотивація визначає готовність частини споживачів платити додаткову премію в розмірі 10–50–100 % і більше від звичайної ціни за органічні продукти. Найменша різниця в цінах на «сирі» овочі і фрукти, цінова різниця зростає з етапами переробки.

В Європі ціни на біологічні продукти вищі звичайних на 25–40 %, на деякі категорії товарів націнка становить 100 % і більше. Органічні яблука дорожчі за вирощені за традиційною технологією на 15–20 %, морква – на 10 %, а яблучний або морквяний сік із органічної сировини конкурента дорожче на 50 % [2].

Таблиця 3

Деякі підприємства-виробники і поставщики екологічно чистих
продуктів харчування*

№ п/п	Назва підприємства	Місце-знаходження	Вид товарів	Сфера діяльності
1.	Ферма «Віла роза»	Київська обл. Переяслав-Хмельницький р-н с. Стовпяги	Продукти харчування вітчизняного виробництва	Виробник. Доставка продуктів по місцю проживання замовника
2.	Organic Food Club	м. Київ	Продукти харчування вітчизняного виробництва	Виробник. Співпраця з фермерами і великими сільськогосподарськими підприємствами, що спеціалізуються на виробництві органіки по всій території України. Доставка продуктів по місцю проживання замовника
3.	ЕтноПродукт	м. Київ	Виробництво продуктів харчування в Україні і інших країнах світу	Виробник – група аграрних компаній
4.	SODASAN	м. Київ	Продукти харчування з Німеччини	Виробник. Інтернет-магазин
5.	Агрофірма «Чудова земля»	Хмельницька обл., м. Старокостянтинів	Переробка сільськогосподарської продукції, сертифікованої Швейцарською компанією	Виробник

* Джерело: власна розробка

Ціни на органічні продукти в Україні досить високі, і не всі споживачі можуть дозволити собі купувати їх на постійній основі. На деякі продукти вони майже вдвічі-втричі перевищують ціни на звичайні продовольчі продукти, а на окремі – в 6–8 разів. Кілограм «чистої» моркви коштує від 14 до 35 грн (на ринку можна купити за 3–4 грн), картоплі – 18–30 грн (3–5 грн), яйця, 10 шт. – від 22 до 46 грн (8–12 грн), олія – від 21 до 64 грн за літр (15–16 грн), вирізка свинини – від 70 до 156 грн (60–70 грн), вирізка яловичини – від 100 до 170 грн (60–70 грн).

Висока вартість екологічно чистих продуктів обумовлена декількома причинами. По-перше, на ведення органічного господарства витрачається значно більше праці, причому більш висококваліфікованої. По-друге, урожайність в екологічно чистому сільському господарстві значно нижча. Так, з одного гектару яблуневого саду при біологічному господарстві можна зібрати близько

20 т яблук – вдвічі менше, ніж при інтенсивному. По-третє, обсяг споживання органічної продукції значно менший звичайного, при цьому її перевезення і продаж обходяться дорожче в перерахунку на одиницю товару. По-четверте, такі продукти зберігаються значно менший термін. Паштет, наприклад, зберігається 29 днів (як правило, термін зберігання такого ж «звичайного» продукту – три роки). Молоко і рибу деякі магазини привозять під замовлення, тверді сири – з запасом на тиждень торгівлі. Овочі закупаються невеликими партіями – складів при магазинах, в більшості випадків, немає. Близько 70 % продукції, що реалізується в таких магазинах, – вітчизняного виробництва.

В Україні виробляється багато екологічно чистої продукції без відповідних документів – господарства або знаходяться в стадії сертифікації, або вони настільки дрібні, що їм важко сплатити вартість сертифікату (сертифікат, який дає право переробляти зерно на крупу, коштує близько 10 тис. грн).

Сьогодні натуральні продукти можна купити і через Інтернет, і в звичайних супермаркетах. В інтернет-магазинах перелік товарів досить широкий і продукція там дешевша на 10–20 %.

Згідно з результатами дослідження, проведеного Компанією Appleton Mayer, більша частина (60 %) українців у великих містах України готова купувати екологічно чисті товари, навіть за умови, що їх вартість буде вищою стандартних товарів. І лише 16 % заявили, що їх не цікавлять такі товари. Більше всього респондентів готові купувати такі продукти вище вартості стандартних на 10–15 % і 25–40 % [10].

Вітчизняний ринок органіки буде збільшуватися не менше ніж на 8–12 % на рік [10]. Вже в найближчий час повинна відбутися певна реструктуризація цього ринку. Але час для повторення європейського досвіду в справі різкого збільшення ринку біологічних продуктів в Україні ще не настав. Більшість українців готові надати перевагу якраз екологічно чистій продукції. Проте зараз мало хто готовий платити адекватну ціну.

ВИСНОВКИ

1. З метою задоволення попиту на якісні екологічно чисті види продукції харчування світовий ринок виробництва продукції органічного землеробства зростає досить швидко. За період з 1999 по 2009 рр. площа органічних сільськогосподарських культур у світі зросла з 11,0 до 37,2 млн га. Площі, зайняті органічними культурами, зростають в усіх регіонах планети і в багатьох країнах.

2. У розвинених країнах вже сформувався ринок органічних продуктів: у наявності широкий вибір екологічно чистих продуктів харчування, введені чіткі норми сертифікації і маркування.

В Європі сформувався повноцінний ринок органічної продукції в таких сегментах, як овочі і фрукти, молоко і молочні продукти, дитяче харчування, органічний текстиль, сільськогосподарська сировина для переробки.

3. Для ведення органічного землеробства сільськогосподарські землі повинні відповідати певним вимогам щодо рівня їх забрудненості шкідливими речовинами, пестицидами, важкими металами, радіонуклідами тощо. В Україні є регіони, де можливе вирощування екологічно чистих видів продукції на рівні найсуворіших світових стандартів, але наявний потенціал використовується недостатньо.

Перехід до органічного землеробства є досить тривалим процесом, супроводжується певними ризиками та потребує розв'язання цілої низки проблем: підняття на вищий щабель загального рівня культури сільськогосподарського виробництва, прийняття відповідної законодавчої бази, формування системи та органів сертифікації, збуту продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, забезпечення ризиків тощо.

4. В Україні частка сертифікованих площ до загальної площі сільськогосподарських угідь в 2009 р. становила менше 1%. Державною цільовою програмою розвитку села на період до 2015 року планується довести обсяг частки органічної продукції до 10%. Передбачається стимулювання ведення органічного сільського господарства та створення системи його сертифікації.

5. Мережа магазинів, через які реалізуються органічні продукти в Україні, з кожним роком розширюється. Більшість магазинів мають власні веб-ресурси і представлену в них органічну продукцію можна придбати через Інтернет. Бажання купувати таку продукцію виявило близько 36,5% респондентів, що свідчить про хороші перспективи цього ринку.

6. Ціни на органічні продукти, вироблені в Україні, досить високі. В 2010 р. на деякі продукти вони вдвічі-втричі, а на окремі – в 6–8 разів вищі, ніж на аналогічні види продукції, вироблені за традиційними технологіями, що обумовлено специфікою технології виробництва, зберігання і реалізації продукції та нерозвиненістю цього ринку.

7. Динаміка розвитку органічних товарів в Україні в подальшому залежатиме від політики держави, активності українських виробників і торгових компаній, добробуту громадян, їх купівельної спроможності. Переповнений неякісними товарами внутрішній ринок України буде лише стимулювати споживачів активно переключатися на товари з позитивною репутацією. Головне в цій ситуації – сформулювати пропозицію високоякісних, доступних масовому споживачу товарів, що слугуватиме об'єктом для подальших досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. The World of Organic Agriculture 2010 : електронний ресурс. – Режим доступу : [//www.organic-world.net/474.html](http://www.organic-world.net/474.html).
2. Федерація органічного руху України : електронний ресурс. – Режим доступу : <http://organic.com.ua/>.
3. Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) : електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.ifoam.org/>.
4. Сучасна митниця країн СНД та ЄС : електронний ресурс. – Режим доступу : <http://myrack.com.ua/metodi-virobnicztva/229-mzhnarodna-federaczu-organchnogo-slskogospodarskogo-ruhu-ifoam.html>.
5. Артиш В. І. Система вимог до технологій вирощування органічної продукції / В. І. Артиш // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 37.
6. Созінов О. О. Агросфера України у ХХІ столітті / О. О. Созінов // Вісник НАНУ. – 2001. – № 10. – С. 26.
7. Сокол Л. М. Екологічне (органічне) землеробство – складова сталого сільського господарства / Л. М. Сокол, Т. Р. Стефановська // Екологічна безпека. – 2008. – № 3. – С. 102–109.
8. Зайчук Т. О. Виробництво екологічно чистих видів продуктів харчування як стратегічний напрям розвитку України / Т. О. Зайчук // Економіка і регіони. – 2009. – № 1. – С. 100–105.
9. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року : електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.zakon.nau.ua/doc/>.
10. Інфраструктура товарного ринку : продовольчі товари : підручник / За ред. О. О. Шубіна. – К. : Знання, 2009.

Дата надходження до редакції – 14.03.2012 р.